

ZDRAVSTVENE PRILIKE NA GALIJAMA I BOLESTI KRČKIH GALIJOTA

SANITARY CONDITIONS ON THE GALLEYS AND THE DISEASES OF THE GALLEOTS OF KRK ISLAND

Đana Pahor*

SUMMARY

Key words: Maritime medicine, galleots, history of medicine; Croatia, Krk

Based on data from the preserved archival materials and the published fragmentary presentations, this work attempts to reconstruct the hard general and hygienic conditions that ruled on the galleys, as well as the specific sanitary problematic of the galleots of Krk island. Presented are the most common diseases and injuries as the consequences of hard labor, and the infectious diseases acquired in distant harbors. On the galleys, wound healers of modest knowledge are active: in the inappropriate conditions, however, they still somehow relieve the numerous health sufferings of the crew.

Cilj ovog kratkog priloga je da se na osnovu sačuvane arhivske građe i objavljenih fragmentarnih prikaza pokušaju rekonstruirati opći i higijenski uvjeti koji su vladali na galijama te specifična zdravstvena problematika galijota, koji su u potjecali s naše obale Jadrana. Slijedeći te izvore za ovu priliku odabrane su galije i galijoti s otoka Krka. Prikaz je dio materijala što ga je autorica prikupila tijekom pripreme za izradu svojega magistarskog rada [1]

Dijeleći sudbinu ostalih Kvarnerskih otoka, upućenih među inim na život s morem i na moru, mnogi su muškarci i s otoka Krka život provele, a često i ostavili na galijama.

* Institution: Zavod za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije. Epidemiološki odjel, odsjek za epidemiološka istraživanja. Rijeka. Correspondence: Mr. sc. dr. Đana Pahor. Ul. M. Fršana 24 A 51211 Matulji

Prvi krčki galijoti potječu iz doba vladavine Krčkih knezova u 11. stoljeću. U doba kneza Ivana 1451. Krk ima od Mlečana dozvolu za vlastitu galiju, pa su neki Krčki galijoti vjerojatno do kraja Mletačke vladavine imali mogućnost plovidbe na domaćoj galiji [2,3].

Prema veličini galije u posadi je bilo 30 do 100 galijota - veslača. Pretpostavlja se da je njih oko tisuću godišnje na taj način napuštalo otok. Doba najveće ekspanzije galijota bilo je vjerojatno za vladavine Venecije (od 1480. do 1797.), koja je tada bila najveća pomorska sila Sredozemlja [4,5].

Na galijama je bilo nekoliko posada za smjensko veslanje. Veslalo se najmanje 4 sata odjednom. Mlečani su ugovorno s gradovima osiguravali galijote. Zdravi muškarci u dobi između 18 i 50 godina bili su prema spiskovima obveznici da prema određenom redoslijedu, utvrđenim ždrijebom služe na galiji [6].

Suprotno uvriježenom običaju da se obveznici za služenje na galiji određuju ždrijebom, na Krku je u pogledu načina određivanja galijota veslača učinjeno odstupanje od postojeće prakse. Naime iz Statuta grada Krka iz 14. stoljeća (knjiga druga glava šesta) vidi se, da su pučani odlazili na galije kao veslači redom po "četama", na koje su bili podijeljeni. Svaka četa je prema popisu svojih članova galijote davala po određenom redoslijedu isključivši ždrijebanje.

Osim galijota obveznika prakticiralo se za galijote - veslače iskorištavati i kažnjenike, koji su tako odsluživali svoje kazne. Kažnjenici su bili lancima vezani za klupe [3].

Za galijote obveznike postojala je mogućnost nalaženja zamjenika uz veliku novčanu nadoknadu. Mnogi izabrani galijoti obveznici odlučili su se i na prodaju imanja ne bi li tako izbjegli odlazak na galiju [7].

Izuzeno težak život na galijama bio je razlog da su mnogi izabrani i pod cijenu materijalne propasti radije platili zamjenika, a drugi su pak na taj način stekli materijalna dobra veslajući umjesto rasporedom obveznih.

Uvjeti života galijota bili su izuzetno loši, zbog čega su oni bili podložni mnogim oboljenjima. Neke od tih bolesti bile su i specifične za pomorsko zvanje, kao primjerice spolne bolesti.

O problemima galijota s medicinskog aspekta, više se doznaje iz istraživanja krčkog liječnika dr. Ive Oršića, na osnovu priloga iz rukopisa neobjavljene studije "Povijesni pogled medikusa na život galijota" [8].

Mnogi su galijoti umirali već od same iscrpljenosti uslijed teškog veslačkog rada uz oskudnu prehranu.

Osnovni preduvjeti, pravilna ishrana i higijenski uvjeti života bili su na galijama ispod minimuma za očuvanje zdravlja. Prehrana je bila vrlo jednolična i uglavnom sastojala se od sušenoga mesa konzerviranoga solju, slane ribe, nešto graha, boba, leće, palente, baškota umjesto kruha (suh, tvrdi kolač). Obroci su uz to bili slabi. A i vode je također bilo u ograničenim količinama i sumnjive zdravstvene ispravnosti. S time u vezi bili su i uvjeti za održavanje osnovne higijene vrlo nepovoljni. Zbog jakog žeđanja uzrokovanog preslanom hranom galijoti su po pristajanju u luke nekritički pili dostupnu vodu, često po selima gdje je bila zagađena. Stoga su u 17. i 18. stoljeću tifus i dizenterija bili udomaćeni na galijama.

Klimatske promjene različitih podneblja na putovanjima, kontakti sa raznim, sumnjivim ljudima po lukama, "djevojke za zabavu" po jeftinim krčmama uz navedene loše uvjete života na samoj galiji, bili su predmijevajući faktori za široku paletu pobola galijota. U epidemiološkom kontekstu u galijota mogu se diferencirati bolesti zajedničke za opću populaciju ili pak specifične, uvjetovane pomorskim životom. Predominantni faktori za posljedično visoki mortalitet u ovoj specifičnoj skupini jesu već spomenuti uvjeti koji svakako izazivaju pad obrambenih mehanizama u ove, inače kod prvog ukrcaja na galije, odabrane zdrave muške populacije u najvitalnijoj životnoj dobi [5].

Karantenske bolesti, pošasti srednjega vijeka nisu poštedile ni galijote. Često su baš brodovi bili "sijači" epidemija na svom putu između svjetskih luka [9,10].

Tako kuga, kolera, žuta groznica, povratna groznica, pjegavac, velike boginje bivaju značajne za morbiditet i mortalitet kako galijota, tako i pomoraca općenito.

Specifičnu grupu oboljenja čine avitaminoze od kojih najtipičnija za ovo zvanje jest skorbut. Zbog prehrane siromašne svježim voćem i povrćem i posljedičnog pomanjkanja vitamina, manifestirala se ova bolest, do 18. stoljeća kad loše iskustvo natjera vlasnike na adekvatnu prehranu pomoraca. Iz grupe avitaminoza diferencira se i beri-beri (nedostatak vitamina B1) i pelagra (nedostatak vitamina iz grupe B).

Endemično-epidemijske epizode vezane su uz grupu crijevnih bolesti. "Putujuća zaraza" iz endemskih žarišta Istoka prema Zapadu bila je *Cholera Asiatica* [7,8].

U toplim tropskim i subtropskim krajevima galijoti su obolijevali i od amebne ili bacilarne dizenterije, tifusa, paratifusa. U istočnoj Aziji endemična je pojava crijevnoga metilja.

Galijoti su bili podložni i gljivičnim oboljenjima kože zbog rana i ragada uslijed uporabe slane morske vode za površno pranje, te budući da su bili bosonogi. U tropskim krajevima napadala ih je i frambezija, tripanosomijaza, kala-azar, kožna lišmanioza, malarija. Karakteristična grupa bolesti galijota od kojih su u velikom broju i umirali jesu već spomenute spolne bolesti [7].

Krajem 18. stoljeća "novi članovi" posade brodova postaju brodski vidari, regrutirani iz zdravstveno orijentiranog brijačkog staleža na kopnu 11. To donekle u budućnosti smanjuje i mortalitet galijota. Na većim brodovima uz vidara bio je i pomoćnik-brodski ranarnik. Medicinsko znanje vidara bilo je ograničeno, još oskudnije od onovremenih školovanih liječnika. Poput "kolega", brijača na kopnu, njihova specijalnost jesu "kirurške" intervencije. U svojim brodskim "ordinacijama" na dnu galije, između smrdljivih i prljavih skladišnih prostora, uz slabašno svjetlo uljarica ili lojanica, brodski vidari su izvodili operacije. Uz specijalnost-čupanje zuba, vrlo često intervenirali su vršeći amputacije. Osnovni "kirurški instrumenti" bili su nož i pila. Sterilizacija je bila nepoznata, a anestetičko sredstvo bili su rum ili rakija za omamljivanje

pacijenata. Svitak od kože u ustima jadnika, služio je za "amortiziranje" bolova prilikom operacije [10,12].

Krajem 18. stoljeća. ordinacija se donekle modernizira. Vidari sada operiraju na "stolu za operacije", ali i dalje u jednako lošim uvjetima. Na brodu se postupno počinju primjenjivati neke metode dezinfekcije u cilju sprečavanja zaraze. Obavezno postaje šišanje novopridošlih mornara iz sumnjivih luka i prokuhavanje njihove odjeće. Prostorije u kojima borave bolesnici počinju se prozračivati. Pomoćno osoblje brodske vidaru i ranarniku u njihovoj zdravstvenoj djelatnosti čine takozvane "dangube", najlošiji iz redova mornara, koji na taj način bivaju svojevrсни bolničari zaduženi za brigu o bolesnicima [7,10].

Ne čudi stoga što su mnogi Krčani kao obveznici galijoti izbjegavali služenje na brodu, što je zamjenik galijota vrlo tražen i što su mnogi izabranici i pod cijenu vlastite materijalne propasti sve svoje rasprodali, ne bi li uspjeli namaknuti novac za veliku plaću svome zamjeniku, jer po iskustvu, to je ipak mnogo puta značilo očuvati si zdravlje i vjerojatno spasiti si goli život [6].

LITERATURA

1. Pahor Đ. Medicinske odrednice otoka Krka. Rijeka: Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Magistarski rad, 2002.
2. Klaić V. Krčki knezovi Frankapani. Knjiga prva: Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480.) Reprint. Rijeka: ICR, 1991, str. 75-200.
3. Bolonić M, Žic-Rokov I. Otok Krk kroz vijekove. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1977.
4. Klen D. Galije i galijoti iz Istre i otoka nekadašnje sjeverne Dalmacije za Mletačku armadu (XI - XVIII stoljeće). U: Novak G. ur. Rad 318. Zagreb: JAZU, 1959:199-202, 220-239.
5. Koščak V. Krčki knezovi. Pomorska enciklopedija sv. 4. Zagreb: JLZ, 1978:115-6.
6. Škrobonja A. Novačenje i zdravstveni pregled galijota na Cresu u 17. stoljeću. U: Škrobonja A. Medicina zavičaja. Rijeka: EDT, 2000:11-14.

7. Žic I. Galijoti otoka Krka. U: Strčić P. ur. Krčki zbornik Krk: Povijesno društvo otoka Krka 1970; 1:223-34.
8. Oršić I. Higijensko - zdravstveno stanje galijota. U: Strčić P. ur. Zdravstvo otoka Krka. Krčki zbornik Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1989; 19. (13):61-71.
9. Glesinger L. Kolera. Medicinska enciklopedija, sv. 3. Zagreb: JLZ, 1968:728-30
10. Glesinger L. Kuga. Medicinska enciklopedija, sv. 4. Zagreb: JLZ, 1969:187-90.
11. Korin N. Ranarništvo i kirurgija u pomorstvu. U: Pomorski zbornik, knjiga 9. Rijeka: Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, 1971, str. 735-52,772.
12. Korin N. Nekoliko izvadaka iz medicinske povijesti istočne obale Jadranskog mora. Pomorski zbornik 1972;10,747-63